

Доброволните и задължителни
оповестявания за
научноизследователската и развойна
дейност като част от приложенията към
финансовите отчети на български
иновативни предприятия

Доц. д-р Даниела Венциславова Георгиева

Международно висше бизнес училище - Ботевград

Mandatory and Voluntary Research and
Development Disclosure as Part of the
Financial Statements of Bulgarian
Innovative Enterprises

Assoc. prof. Daniela Ventsislavova Georgieva, Ph.D.

International business school - Botevgrad

Резюме: Обект на анализ в разработката са оповестените данни за научноизследователската и развойна дейност (НИРД) на иновативни български предприятия. Предмет на изследване са публикувани финансови отчети, както и прилежащите към тях приложения вкл. значими счетоводни политики, доклади за дейността, доклади на одиторите. Целта е да се изследва практиката на български иновативни предприятия относно задължителното и доброволно оповестяване на информация за НИРД. Допълнителна цел е да се направи съпоставителен анализ между въведените в нормативната уредба и специализирана литература изисквания по повод необходимите оповестявания по разглежданата проблематика и практико-приложните резултати от изследването. Възприетите изследователски методи се основават на логическия, дедуктивния и сравнителен методи, както и на методите на

анализ на съдържанието и синтез на въведени в законодателната уредба и специализирана литература текстове по изследвания проблем. Представени са и резултати от проведено авторово анкетно проучване сред лица, упражняващи счетоводната професия в България. За проверка на авторовите хипотези са използвани програмите – IBM – SPSS Statistics, ver. 19 и Microsoft Office Excel 2016. Изследването на статистически връзки и зависимости е направено на база Хи квадрат – анализ (χ^2), като за коефициент на контингенция е избран коефициентът на Крамер (V). Резултатите от изследването подпомагат развитието на литературата като представят позадълбочен анализ на факторите, въздействащи върху оповестяването на данни за НИРД от български иновативни предприятия.

Ключови думи: НИРД, задължително оповестяване, доброволно оповестяване.

JEL: M400, M480, M410

Abstract: Main object of analysis is the disclosed by Bulgarian innovative enterprises information regarding their research and development activities (R&D). Subject of the study are published financial statements and the accompanying notes, incl. significant accounting policies, activity reports, auditor reports, annexes. Main goal is a comparative analyses of the mandatory and voluntary data disclosure to be made. An additional goal of the paper is a comparative analysis between the requirements introduced in the legislation framework and the specialized literature, regarding the necessary R&D disclosures, and the empirical results of the financial statements data to be made. Adopted research methods are logical, deductive and comparative methods, as well as the methods of content analysis and synthesis of texts introduced into the legislation and specialized literature. Results from a questionnaire survey among accountants in Bulgaria are presented. To test the author's hypotheses the programs IBM – SPSS Statistics and Microsoft Office Excel are used. The study of statistical relationships and dependencies is based on the Chi - square test (χ^2). The results of the study support the development of the literature by presenting a more in-depth analysis of the factors influencing the disclosure of R&D data by Bulgarian innovative enterprises.

Key words: R&D, mandatory disclosure, voluntary disclosure

JEL: M400, M480, M410

Въведение

Текущо България се намира в групата на “скромните“ иноватори (European Innovation Scoreboard, 2018), породено от множество фактори включително нисък размер на инвестирани средства в научноизследователска и развойна дейност (НИРД) (Георгиева, Т., 2013, с. 27). Бюджетът на българските предприятия за създаване и внедряване на иновативни решения се формира предимно от собствени средства и постъпления от чужбина (Ялъмов, Т. и др., 2018, с. 57). Доверието на кредиторите към малките и средни предприятия в страната е ниско, което допълнително води до намаляване на средствата за реализиране на изследователски проекти. Пряко влияние върху доверието на кредиторите оказват оповестените във финансовите отчети на предприятията данни със счетоводен, финансов и нефинансов характер. Целта на подобни оповестявания е от една страна да дават сигурност, че информацията във финансовите отчети е надеждна, непредпазлива, неутрална, безпристрастна, пълна във всички съществени аспекти и най-вече необходима за вземане на обосновани икономически решения. От друга страна те са индикатор за рентабилността на предприятието в предвидимо бъдеще. Липсата на подобна информация за организациите, извършващи научноизследователска и развойна дейност може да се интерпретира негативно в следните няколко аспекта, но не само:

- Предприятието не е надежден партньор или няма опит при реализиране на иновационен проект.
- Данните във финансовите отчети са нерелевантни на финансовата и икономическа действителност.
- Предприятието използва грешна методика при признаване и отчитане на разходите за научноизследователска и развойна дейност, което от своя страна води и до грешни микро и макроикономически данни за иновационния потенциал на България. Тази идея се обосновава от факта, че данни за разходите за НИРД на национално равнище се изчисляват от Националния статистически институт (НСИ) на база предоставени отчети и справки от страна на задължените да ги подготвят и подадат респонденти. Тези справки съдържат подробна информация за видове дейности, зает персонал, отчетени разходи за НИРД и др. относно извършваните от предприятието иновации. Следователно незнанието и неразбирането на същността и обхвата на НИРД от страна на лицата, изготвящи справките (предимно счетоводния персонал) би могло да се разглежда като предпоставка част от направените за създаването на новото познание разходи да бъдат погрешно отчетени. Некоректната счетоводна отчетност още от най-ранния етап на иновационния процес, а именно на етапа на НИРД, може да окаже негативно въздействие и вър-

ху достоверността на счетоводната информация през останалите етапи на създаване на нововъведението. Това би оказало негативно влияние върху реалното определяне на себестойността на създадения ресурс, а от там и върху отчетените към и от националните органи данни.

Основен *обект* на анализ в разработката са оповестените към финансовите отчети на иновативни български предприятия данни със задължителен и доброволен характер за счетоводното признаване и отчитане на научноизследователската им и развойна дейност. Освен НИРД обект на изследване е и информация за притежавани и използвани от страна на иновативните предприятия дълготрайни нематериални активи (ДНА), по-конкретно активи, резултат от развойна дейност. Предпоставка за това е необходимостта от извеждане на причинно-следствени връзки и зависимости по повод иновационната активност на предприятията, а също така и фактът, че част от тях възприемат НИРД като неразделен елемент на вътрешно създадените ДНА. *Предмет* на изследване са публикувани финансови отчети, както и прилежащите към тях приложения вкл. значими счетоводни политики, доклади за дейността, доклади на одиторите, справки. *Целта* е да се изследва практиката на български иновативни предприятия относно задължителното и доброволно оповестяване на информация за НИРД. *Допълнителна цел* е да се направи съпоставителен анализ между въведените в нормативната уредба и специализирана литература изисквания по повод необходимите оповестявания по разглежданата проблематика и практико-приложните резултати от изследването. За постигане на посочените авторови цели са изведени следните изследователски *задачи*:

- Да се анализира наличието на задължителните за оповестяване данни за НИРД на база приложимите на територията на България национални счетоводни стандарти (СС) и международни счетоводни стандарти (МСС).
- Да се проучат практиките относно допълнително оповестените данни за НИРД.
- Да се изследват следните фактори, които оказват въздействие върху оповестените данни за НИРД във финансовите отчети на предприятията: големина на организацията, наличието на външен одитен контрол, наличие на чуждестранно участие в капитала на предприятията, приложимите счетоводни стандарти при изготвяне на отчета.
- Да се изведат мнения на счетоводители относно счетоводното отчитане на научноизследователската и развойна дейност.

Основната авторова *хипотеза* е, че българските иновативни предприятия се въздържат от публикуване на информация за НИРД. Това е

резултат както от подценяването на подобно оповестяване за иновационното развитие в микро и макроикономически план, така и от неразбирането на същността и характера на НИРД от страна на счетоводния персонал.

Възприетите *изследователски методи* се основават на логическия, дедуктивния и сравнителен методи, както и на методите на анализ и синтез на въведени в законодателната уредба и специализирана литература текстове по изследвания проблем. Емпиричното проучване е разделено на две части. Първата е изследване на финансовите отчети на български иновативни предприятия, за чиято цел е използван метода на анализ на съдържанието. Втората част е анализ на данни от проведено авторово анкетно проучване сред счетоводители. За проверка на авторовите хипотези са използвани програмите – IBM – SPSS Statistics, ver. 19, както и Microsoft Office Excel 2016.

Резултатите от изследването подпомагат развитието на литературата в следните няколко аспекта:

- Прави се по-задълбочен анализ относно факторите, които оказват въздействие върху оповестяването на данни за НИРД във финансовите отчети на български иновативни предприятия.
- Отчита се мнението на вътрешните за организацията субекти в лицето на счетоводителите относно данните, подлежащи на оповестяване, тяхното влияние върху предприятията и методологията на счетоводно отчитане на вътрешно създаден нематериален актив.

В съдържателен аспект разработката е структурирана както следва: в уводната част е посочен основният проблем на изследване, както и са представени обекта, предмета и възприетите изследователски методи. В литературния обзор са изведени положителните и отрицателни страни на най-разпространените методи за счетоводно отчитане на вътрешно създаден нематериален ресурс, резултат от НИРД. Направен е кратък ретроспективен обзор на приложимите в областта национални счетоводни стандарти. Изведени са задължителните оповестявания според приложимите в страната стандарти (СС и МСС), които имат отношение спрямо данните за НИРД. След литературния обзор е представена методологията на първото изследване и авторовите хипотези, последвани от резултатите от анализа. Повдигнати са въпроси за дискусия, чиито насоки за отговор се търсят в резултатите от второто проучване. Разработката завършва с изводи и библиографска справка.

1. Литературен обзор

Директен ефект върху финансовите резултати на организациите има прилаганият подход за счетоводно отчитане на разходите за НИРД при създаване на нематериален актив, който е резултат от научноизследователската дейност на предприятието (VanderPal, G., 2015, p. 138). В счетоводната теория и практика са възприети различни подходи за отчитане на изразходените средства за НИРД. Без претенции за изчерпателен анализ сред тях са:

- Всички разходи за НИРД се капитализират в себестойността на създадения ресурс.
- Всички разходи се отчитат като текущи за периода на възникването им.
- Разходите се натрупват в специално открита за целта счетоводна сметка, след което подлежат на коригиране.
- Разходите са капитализират при достигане на определени условия (селективна капитализация).

Ако разходите се капитализират в рамките на периода на възникване, независимо от фазата, през която са изразходени ефекта от капитализацията най-общо ще е свързан с увеличаване на стойността на активите в баланса на предприятието; висока рентабилност през отчетния период; по-ниска възвращаемост на капитала и активите през следващите отчетни периоди, както и намаляване на печалбата на предприятието през следващите отчетни периоди (на база отчетените амортизационни разходи). Следователно възприемането на подхода не би навредил на нетния доход и възвращаемостта на собствения капитал за текущия период, но може да окаже натиск върху възвращаемостта на активите - ROA и намаляване на рентабилността (Das et al., 2009). Чрез капитализация на разходите за НИРД се обобщава информацията, която има значение за инвеститорите и отразява рентабилността на научноизследователските проекти, но същевременно може да доведе до капитализиране на средства по неуспешен проект, който не носи изгода през бъдещи отчетни периоди. Според поддръжници на подхода въпреки, че научноизследователската фаза е по-високо рискова от развойната на един иновационен проект, тя е първичен, неизбежен и съществен етап от създаването на крайния продукт, поради което организациите също следва да вземат предвид изразходваните през този период ресурси при калкулиране на себестойността на актива. Смята се, че капитализирането на разходите за НИРД се избира от компании, които имат ниска рентабилност (Persson, A. и Karen, F., 2011).

В случай, че всички разходи се отчитат като текущи през периода на възникването им то най-общо ефекта от този подход може да се свърже с намаляване на оперативната и нетна печалба. Това намаляване е характерно само за периода на отчитане на разходите за НИРД, по-

ради причината че не се въвежда актив в счетоводната система на предприятието на който да му се начисляват бъдещи разходи за амортизация. Не въвеждането на вътрешно създаден нематериален ресурс в състава на активите на предприятието се свързва и с не отчитане на патент за този актив. Рентабилността през отчетния период е по-ниска в сравнение с рентабилността ако разходите се капитализират. Изписването на разходите за НИРД като текущи подобрява обективността на финансовите отчети, елиминира влиянието на ръководството да се капитализират разходи по проекти, които имат ниска вероятност за успех и премахва трудностите, произтичащи от необходимостта счетоводителите да преценят дали критериите за капитализация са достигнати (Zakari, M. & Saidu, S., 2017, p.96). Възприемането на подхода може да доведе до първоначално намаляване на нетните приходи и показателите за рентабилност (ROA и ROE), чиито размер се покачва през следващите отчетни периоди (Das et al., 2009). В случая разходите подлежат на по-надеждна проверка поради причината, че отпада необходимостта от доказване на определени условия, като например бъдеща изгода, достигането на която изисква капитализиране на разходите. Противници на подхода обаче смятат, че счетоводните разходи не следва да се отчитат еднакво заради разнообразния си характер и специфики (Walther, L. & Trickland, S., 2002). В тази връзка разходите за НИРД не са оперативни, поради причината че са свързани със създаване на изследователски актив (независимо дали е успешен или не). Ако разходите не бъдат капитализирани, то това противоречи на счетоводните изисквания оперативните разходи да генерират доход през текущия период, докато капиталовите да носят изгода през повече от един отчетен период (Damodaran, A., 1999). Счетоводното отчитане на разходите за НИРД като текущи може да се използва от управленския персонал с цел постигане на определен счетоводен финансов резултат, удовлетворяващ инвеститорските очаквания за по-голяма печалба и рефлектиращ към целенасочено намаляване на инвестициите в научноизследователски проекти (Guidara, R., & Voujlbene, Y., 2014, p. 82). Използването на подхода може да бъде подходящо при изследователски проекти, чиито крайни продукти имат кратък полезен живот или пазарните позиции на предприятието подлежат на чести промени.

Следващият разглеждан подход изисква разходите да се натрупват в специално открита за целта счетоводна сметка до момента в който може да се вземе решение дали съществуват бъдещи изгоди от НИРД. Ако съществуват бъдещи изгоди, то натрупаните разходи се капитализират, докато в обратната хипотеза – те подлежат на изписване. Подходът е свързан със висока степен на несигурност и невъзможност за коректното определяне на финансовите показатели на предприятието. В допълнение подходът създава трудности при отчитане на из-

разходваните средства за продължителни научноизследователски проекти, които са повече от един отчетен период, във финансовите отчети за текущия период.

Селективната капитализация е подход, въведен в текстовете на международните счетоводни стандарти и националните такива на множество страни включително България. Подходът изисква изразходваните средства през фазата на развойната дейност да се капитализират при достигане на определени критерии, докато разходите за научноизследователска дейност да се отчитат като текущи (МСС 38, пар. 51-67). В случая се намалява информационната асиметрия между фирмата и участниците на пазара (Lev, B. & Sougiannis, T., 1996). Селективната капитализация обаче може да доведе до не точни финансови прогнози, свързани с трудности при прогнозиране на икономическата изгода от научноизследователския проект, процента на капитализация на разходите, последващата амортизация и обезценки на нематериалния актив (Tami, D. et al., 2015). Привърженици на подхода защитават тезата, че той способства за по-висока точност на прогнозните данни, по-ниска дисперсия на прогнозата и по-ниска прогнозна грешка, свързана с капитализираните разходи (Mohd, E., 2005). Това е така защото разходите за развойна дейност, които покриват критериите за капитализация, покриват и тези за признаване на даден ресурс в състава на активите на предприятието. В допълнение чрез подходът се представя важна информация за инвеститорите и от тази гледна точка е положително свързан със възвръщаемостта и цените на акциите на организациите (Cazavan-Jeny, A. & Jeanjean, T., 2003). Въпреки това селективната капитализация е обвързана с определена доза субективизъм при определяне дали са достигнати критериите за капитализиране. Това се обуславя най-вече с разнообразния характер на научните изследвания, предмета на дейност на предприятието, вида на създадения краен продукт. Поради тази причина при капитализирането на разходите е възможна по-голяма намеса от страна на мениджърския персонал и предоставяне на целенасочени данни във финансовите отчети на предприятието (Callimacy, A. & Landry, S., 2003, p.134).

В икономическата литература се защитава тезата, че съществува връзка между рентабилността на предприятията и обема на оповестените данни за научноизследователска и развойна дейност (Cheng, J. & J. Zhao, 2018, p. 406). Документът, даващ цялостна представа за възприетото и прилагано от предприятието текущо и периодично счетоводство е счетоводната политика. За целите на разработката под понятието счетоводна политика се разбира „конкретни принципи, изходни положения, конвенции, правила и практики, прилагани от предприятието при изготвянето и представянето на финансовите отчети“ (МСС

8, т. 5). В българската практика разработването и оповестяването на значими счетоводни политики като компонент на финансовите отчети се възприема като законодателно изискване, отколкото като съществена част на отчетността. Значимите счетоводни политики са приложение и част от подлежащата на публикуване информация с нефинансов характер. Оповестяванията във финансовите отчети на предприятията могат условно да се разделят на задължителни и доброволни. Задължителните са в пряка зависимост от нормативните изисквания на приложимите в дадена страна счетоводни стандарти.

Според текстовете на Закона за счетоводството българските предприятия прилагат за своя счетоводна база националните счетоводни стандарти. Изключение от предходното са изброените от закона предприятия (извършващи предимно финансова, пенсионно-осигурителна и инвестиционна дейност), както и доброволно избраните да прилагат международните счетоводни стандарти (Закон за счетоводството, чл. 34). В исторически план до 2002 г. счетоводното регулиране на научноизследователската и развойна дейност в България е уредено в СС 9 „Отчитане на разходите за изследователска и развойна дейност“. На настоящия етап обаче не съществува отделен счетоводен стандарт, който да урежда въпросите, свързани с НИРД. Изискванията за счетоводното признаване и отчитане на научноизследователската и развойната дейност, както и вътрешно създадените нематериални активи - резултат от тази дейност, са регламентирани в МСС 38 „Нематериални активи“ и в СС 38 „Нематериални активи“. Необходимо е законодателната рамка да съответства на потребността от коректна счетоводна отчетност на създаващите нововъведения организации, което поставя под въпрос доколко отмяната на един цял стандарт, нормативно уреждащ отчетността на НИРД, допринася за релевантността на счетоводната теория и практика спрямо съвременното икономическо развитие и бизнес потребности. В допълнение не само че стандартът (СС 9) вместо да бъде актуализиран е отменен, той е и обединен към текстовете, регламентиращи изискванията за счетоводно-информационна осигуреност по повод вътрешно създадените нематериални активи. Като причина за подобно обединение на стандартите може да се посочи текущо протичащия в световен план процес на стандартизация и хармонизация на счетоводната отчетност. В резултат в България е въведен подхода на селективна капитализация, от значение при който е ясното деление на дейностите, попадащи в обхвата на научноизследователската и на развойната фази. То е важно и за целите на задължителното оповестяване, в частта възприети подходи за признаване и първоначално отчитане на вътрешно създаден ДНА (виж таблица 1).

Таблица 1. Необходими оповестявания според изискванията на националния и международен счетоводен стандарт 38

	СС 38 „Нематериални активи“	МСС 38 „Нематериални активи“
Оповестявания със значение за НИРД	<ul style="list-style-type: none"> • Възприетият подход при признаване на разходи за развитие като нематериални активи. • Възприетият подход при определяне на първоначалната оценка на нематериалните активи. • Общата сума на разходите за изследователска дейност за текущия отчетен период. • Общата сума на разходите за развитие (развойна дейност) за текущия отчетен период и с натрупване. • Стойността на нематериалните активи, придобити от развитие (в резултат на развойна дейност) през текущия отчетен период. 	<p>Предприятието оповестява следното за всяка група нематериални активи, разграничавайки ги на вътрешно създадени нематериални активи и други нематериални активи:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Информация дали полезните животи на активите са неограничени или ограничени. За ограничени - прилаганите полезни животи или амортизационни норми, както и използваните методи за амортизация. • Позицията(ите) в отчета за всеобхватния доход, в която(ито) се включва амортизацията на нематериалните активи. • Брутната балансова стойност и всяка натрупана амортизация (взети в заедно с натрупаните загуби от обезценка) в началото и в края на периода. • Равнение на балансовата стойност в началото и в края на периода. • Увеличения или намаления през периода, произтичащи от преоценки, загуби от обезценки. • Общата сума на разходите за научноизследователска и развойна дейност, признати като разход през периода. Разходите за научноизследователска и развойна дейност се състоят от всички разходи, които са директно свързани с научноизследователската и развойната дейности.

Източник: СС 38 „Нематериални активи“ и МСС 38 „Нематериални активи“.

Доброволното оповестяване условно може да се определи като всяка допълнителна информация извън задължителната такава, която предприятията предоставят на своите контрагенти, чрез публикуването ѝ към финансовите отчети. Управленският персонал може да използва подробното оповестяване на данни за НИРД като средство за създаване на положителен имидж относно стойността и репутацията на предприятието пред външни лица, както и с това да подобрява пазарната цена на собствения капитал (Merkley, K., 2014; Jones, D., 2007; Nekhili M. et al., 2012). В този контекст НИРД може да се асоциира с инвестиционно поведение, което е предпоставка за субективния характер на оповестените данни и създаване на информационна асиметрия. Мениджърският апарат въздейства върху оповестените данни за НИРД във финансовите отчети на база промените в отчетените приходи и разходи за периода и информационните потребности на инвеститорите (Cheng, J. & J. Zhao, 2018, p. 405, p. 410). Когато инвеститорите употребяват асиметрична информация обаче, ефектът в повечето случаи е пагубен за интересите им (Банкова, Д., 2019, с.28).

В литературата се подкрепя и срещуположната идея, че при равни други условия доброволното оповестяване на информация за НИРД не увеличава пазарната стойност на предприятието. Върху обема на оповестените данни оказва влияние подходът за счетоводно отчитане на разходите за НИРД като се приема, че в случай на пълно капитализиране на изразходените средства оповестената информация е по-подробна (Nekhili, M. et al., 2016). Противници на подробното доброволно оповестяване застъпват тезата, че то може да доведе до споделяне на стратегическа информация, която да се използва срещу предприятието от конкурентни организации (Entwistle, G., 1999). В условия на икономическа несигурност неразкриването на детайлна информация може да има превантивен характер срещу евентуални загуби на доверие в мениджърския апарат (Teoh, S. H. & C. Y. Hwang, 1991). Въпреки това оповестяванията на научноизследователските дейности на предприятията се посочват като важен механизъм за намаляване на конфликтите между вътрешните и външни потребители на информация от финансовите отчети (Patelli, L. & A. Prencipe, 2007), както и за увеличаване на способността на организациите да посрещат технологичните предизвикателства и промени (Teixeira da Silva, S. et al., 2013, p. 409). Поради наличие на несигурност и висок риск за постигане на бъдещи икономически ползи от иновационната дейност на предприятията, оповестяването дори и на малка част от информацията за НИРД обогатява информационната среда. По този начин оповестяванията са фактор за стимулиране на иновациите (Hsiao-Tang H. & H. Huichi, 2018), като същевременно подпомагат инвеститорите да направят надеждна оценка на рентабилността на техните потенциални инвестиции (Teixeira da Silva, S. et al., 2013, p. 402).

На база литературния обзор е формулирана и основната цел на изследването да се направи сравнителен анализ на оповестените данни за НИРД във финансовите отчети на български нефинансови организации, които извършват научноизследователска и иновационна дейност. За изпълнение на поставената авторова цел на първо място е подходящо да се изследва влиянието на някои фактори върху оповестените в отчетите данни.

2. Оповестена информация за НИРД във финансовите отчети на български иновативни предприятия

2.1. Методология на изследването и авторови хипотези

За целите на изследването е направен анализ на финансовите отчети на 197 бр. предприятия, като е обхванат периода 2008 г. – 2018 г. Поради липса на развит пазар на иновационни продукти и общ регистър на организации, извършващи научни изследвания са събрани и анализирани финансови отчети на предприятия, чиято дейност или наименование може да се свърже с НИРД и иновации. На база източникът на данни за иновативни предприятия анализирани финансови отчети могат да се групират както следва:

- Публикувани финансови отчети на предприятия, които са в регистъра на производителите и вносителите на лекарствени продукти на територията на република България.
- Публикувани финансови отчети на предприятия, които са в регистъра на вносители, производители и търговци на едро с активни вещества.
- Публикувани финансови отчети на предприятия, листвани на българска фондова борса (БФБ) в сектор „Професионални дейности и научни изследвания“.
- Публикувани финансови отчети на български иновационни предприятия, създаващи иновативни продукти и услуги за големи мултинационални компании или в партньорство в сферата на ИКТ посочени в актуализираната "Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014 - 2020 г."
- Публикувани финансови отчети на иновационни предприятия, чиито научноизследователски проектни предложения са одобрени за финансиране от Национален Иновационен Фонд.
- Публикувани финансови отчети на предприятия, победители в конкурс за "Иновативно предприятие на годината" 2018, който се организира от фондация "Приложни изследвания и комуникации" и Enterprise Europe Network – България, с подкрепата на Генерална дирекция "Вътрешен пазар, промишленост, предприемачество и МСП" на Европейската комисия.

- Публикувани финансови отчети в Търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел (ЮЛНЦ), които имат в наименованието думите „научни изследвания“.
- Публикувани финансови отчети в Търговския регистър и регистъра на ЮЛНЦ, които имат в наименованието думите „иновации“.

След първичен анализ на събраната информация от целевите групи са изключени предприятия за които няма данни или публикувани финансови отчети в Търговския регистър и регистъра на ЮЛНЦ. Крайната извадка обхваща 143 бр. финансови отчети. За целите на изследването е използван метода на анализ на съдържанието, считан за надежден при проучвания на нематериалните активи и оповестяване на информация в отчетите на организациите (Teixeira da Silva, S. at al., 2013, p.403; Abeysekera, I., 2006; Beretta, S. & Bozzolan, S., 2008). Анализът обхваща както числови данни от баланса на предприятията, Активната страна, Раздел Б „Нетекущи (дълготрайни) активи“, Група „Нематериални активи“, така и оповестена информация относно нематериалните дълготрайни активи и научноизследователската дейност на отчетно обособените единици в приложенията към годишните финансови отчети (вкл. доклад за дейността, оповестени значими счетоводни политики, одиторски доклад, справки).

Смята се, че всички иновативни предприятия следва да имат еднакво ниво на задължително оповестяване на счетоводна информация за НИРД, в зависимост от възприетите стандарти (национални или международни) (Teixeira da Silva, S. at al., 2013, p. 392). Въпреки това, литературата предоставя доказателства, че поради голямото разнообразие от оповестявания се наблюдава липса на текстова хомогенност върху публикуваните данни, рефлектиращо и върху липсата на международна хомогенност (Stolowy & Cazavan-Jeny, 2001; Gelb, 2002; Bean & Jarnagin, 2001). Amaral (2001, стр. 54) твърди, че ясните финансови отчети осигуряват надеждна информация, която е основа за успешното хармонизиране. Счетоводното отчитане на нематериалните ресурси (вкл. НИРД), съгласно националните счетоводни стандарти на България не е хармонизирано с международните такива. Това предопределя погрешните методики на представянето им във финансовите отчети (Пожаревска, Р. & Сн. Башева, 2019, с. 40) и представлява пречка за яснотата и международната съпоставимост на отчетите (Alves & Antunes, 2010; Nobes & Parker, 2008). Споделяйки идеята на Nobes и Parker (2008, стр. 28-29), че съпоставимостта е строго свързана със законодателството на ЕС, предмет на анализ е въздействието на избраните счетоводни стандарти върху текстовото разкриване. За да се постигне тази цел, са формулирани следните хипотези:

(H0) Върху оповестяванията за НИРД във финансовите отчети на предприятията не оказват влияние избраните за съставянето им счетоводни стандарти.

(H1) Върху оповестяванията за НИРД във финансовите отчети на предприятията влияние оказват избраните за съставянето им счетоводни стандарти.

Ако една компания се счита за международна (интернационална), тя е изправена пред по-голям натиск да разкрие повече информация във финансовите си отчети (Oliveira at al., 2006; Gerpott at al., 2008). Някои автори определят интернационализацията като дружествата, котираны на борсата (Morris & Tronnes, 2008; Meek at al., 1995). Вярваме, че подобно предложение може да бъде направено за страни, в които фондовите борси са развити. Поради редица фактори подобна хипотеза не може да се направи за България. Считаме, че присъствието на чуждестранни инвеститори в собствения капитал на предприятието може също да окаже по-голям натиск върху нивото на оповестяване. Това се дължи на културното и законодателното многообразие на акционерите и необходимостта от повече финансови и нефинансови данни за целите на анализа. Подобна идея е подкрепена от изследванията на Francis at al. и Петрова. Според Francis at al. (2005) доброволното оповестяване е повече, ако дружеството зависи от външни инвестиции. По мнение на Петрова (2014) българските предприятия разкриват по-ограничена информация за НИРД, отколкото европейските организации, които оперират на територията на страната ни. За да се анализира съществуването на такава статистическа връзка са формулирани следните хипотези:

(H0) Няма статистическа връзка между оповестяванията за НИРД във финансовите отчети на предприятията и наличието на чуждестранно участие в капитала.

(H2) Има статистическа връзка между оповестяванията за НИРД във финансовите отчети на предприятията и наличието на чуждестранно участие в капитала.

Ако отчетът е одитиран от външен независим одитор, то това е показател за надеждността и яснотата му. Литературата подкрепя идеята, че нивото на оповестяване е фактор, измерващ качеството на одиторските услуги. Това е причина престижни одиторски компании да насърчават своите клиенти да разкриват повече данни в отчетите си (Chalmers & Godfrey, 2004; Jones & Higgins, 2006). Въз основа на факта, че научноизследователската и развойна дейност е рискова дейност, можем да предположим, че одиторите, които се стремят към по-добра репутация, биха оказали по-голям натиск върху нивото на доброволно оповестяване (Varako at al., 2006). Одиторите могат да повлияят на компаниите да разкриват повече информация, като влияят върху вида, количеството и качеството на дан-

ните (Oliveira at al., 2006; Wallace at al., 1994; Teixeira da Silva, at al. 2013). За проверка на връзката между наличието на одитен контрол и публикувани пояснения за НИРД към финансовите отчети на анализирани организации са формулирани следните хипотези:

(H0) Върху оповестяванията за НИРД във финансовите отчети на предприятията не влияе извършването на независим финансов одит от регистрирани одитори.

(H3) Върху оповестяванията за НИРД във финансовите отчети на предприятията влияние оказва извършването на независим финансов одит от регистрирани одитори.

Размерът на компанията оказва влияние върху развитието на иновациите и изследователските дейности, а оттам и върху оповестяванията за НИРД. В този случай връзката е правопрпорционална. С увеличаването на размера на организациите се увеличава и количеството на разкритите данни (Bauwhede & Willekens, 2008; Jones & Higgins, 2006). Това се дължи на факта, че регулациите, видимостта, социалната отговорност и външният контрол са по-големи за големите компании в сравнение с по-малките. Освен това големите компании са по-организирани и разполагат с повече ресурси за създаване на подробни данни (Jones & Higgins, 2006). От управленска гледна точка се смята, че големите организации имат и повече ползи от оповестяванията в сравнение с по-малките (Hossain, 2008). Имайки предвид тези възможности са формулирани следните хипотези:

(H0) Върху оповестяванията за НИРД във финансовите отчети не оказва въздействие размера на предприятията.

(H4) Върху оповестяванията за НИРД във финансовите отчети оказва въздействие размерът на предприятията.

За анализа на данните са използвани програмите – IBM – SPSS Statistics, ver. 19, както и Microsoft Office Excel 2016. Изследването на статистически връзки и зависимости е направено на база Хи квадрат – анализ (χ^2), като за коефициент на контингенция е избран коефициентът на Крамер (V). Променливите обект на анализ са кодирани с използването на две стойности 1 (едно) – за представяне наличието на събитие и 2 (две) – за представяне липсата на събитие. Променливите имат следните параметри:

За изследване на влиянието на чуждестранното участие в капитала на предприятията върху оповестените данни за НИРД

1 = Има чуждестранно участие

2 = Няма чуждестранно участие

За изследване наличието на независим финансов одит на анализирани отчети върху оповестените данни за НИРД

1 = Одитиран отчет

2 = Неодитиран отчет

За изследване на влиянието на избраната от предприятието счетоводна база за изготвяне на финансовите отчети върху оповестените данни за НИРД

1 = Избрани са националните счетоводни стандарти

2 = Не са избрани националните счетоводни стандарти.

2.2. Анализ на резултатите

Сравнително висок процент (близо 38%) от предприятията под анализ не публикуват приложения към финансовите си отчети, даващи информация за признаването, класифицирането и отчитането на счетоводните си обекти. Според нормативните изисквания на Закона за счетоводството (Закон за счетоводството, 2019 г., чл. 29, ал. 4) само годишният финансов отчет на микропредприятията може да се състои от съкратен баланс по раздели и съкратен отчет за приходите и разходите. Въпреки това само 62% от организациите, които не са публикували приложения са микропредприятия, 22% са малки предприятия, 9% са средни предприятия и 7% - големи предприятия. Прави впечатление, че независимо от законодателната възможност да не публикуват приложения към отчетите си 43% от микропредприятията доброволно оповестяват пояснения и значими счетоводни политики. Близо 13% от 88 организации под анализ, които публикуват приложения към финансовите си отчети оповестяват информация за счетоводното отчитане на научноизследователската си и развойна дейност. Около 15% отчитат числови данни за реализирани продукти от развойна дейност в баланса, но само 57% от тях оповестяват значими счетоводни политики относно НИРД. 2% от организациите под анализ публикуват справки, от които е видно отчетени разходи за научноизследователска дейност без обаче към тях да има по-подробна информация за отчетени НИРД дейности.

От гледна точка на приложимите счетоводни стандарти 72.7 % са избрали за своя счетоводна база националните, а 27.3 % - международните. На база резултатите от фигура 1 изчислената емпирична характеристика е 10.278, при теоретична характеристика 5.99, избрана допустимата грешка $\alpha = 0,05$ и степени на свобода $n = 2$. При тези стойности и изпълнени условия на Хи квадрат – анализа следва да отхвърлим нулевата хипотеза и да потвърдим наличието на слаба статистическа връзка (Cramer's V: 0.268, $p < 0.05$) между публикуването на пояснения и приложения към финансовите отчети на анализирани предприятия и избраната от тях счетоводна база.

**Фигура 1. Оповестени значими счетоводни политики относно
НИРД спрямо счетоводната база, на основата на която е
изготвен отчета, кростабулация**

		Оповестени значими счетоводни политики или други описателни приложения за НИРД			общо
		Да	Не	Няма публикувани приложения към ГФО	
Счетоводна база, на основата на която е изготвен отчета	Националните счетоводни стандарти	10	46	48	104
	Международните счетоводни стандарти	8	24	7	39
	общо	18	70	55	143

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10,278 ^a	2	,006
Likelihood Ratio	10,915	2	,004
Linear-by-Linear Association	9,709	1	,002
N of Valid Cases	143		

a. 1 cells (16,7%) have expected count less than 5.
The minimum expected count is 4,91.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,268	,006
Cramer's V	,268	,006
N of Valid Cases	143	

Източник: автори изчисления, n=143

Фигура 2. Оповестени значими счетоводни политики относно НИРД спрямо наличие на чуждестранно участие в капитала на предприятията, кростабулация

		Оповестени значими счетоводни политики или други описателни приложения за НИРД			общо
		Да	Не	Няма публикувани приложения към ГФО	
Наличие на чуждестранно участие в капитала на предприятието общо	Да	7	13	7	27
	Не	11	57	48	116
		18	70	55	143

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6,069 ^a	2	,048
Likelihood Ratio	5,387	2	,068
Linear-by-Linear Association	4,989	1	,026
N of Valid Cases	143		

a. 1 cells (16,7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,40.

Symmetric Measures

	Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal Phi	,206	,048
Cramer's V	,206	,048
N of Valid Cases	143	

Източник: автори изчисления, n=143

На база събраните и анализирани данни (виж фигура 2) между наличието на чуждестранно участие в капитала на предприятията и оповестените значими счетоводни политики в частта НИРД също има

статистическа връзка (емпирична характеристика за проверка на хипотезата е 6.069, при теоретична характеристика 5.99, избрана допустима грешка $\alpha = 0,05$ и степени на свобода $n = 2$). Отчетената статистическа връзка е слаба (Cramer's V: 0.206, $p < 0.05$). Между избраните от предприятието счетоводни стандарти и наличието на чуждестранно участие в капитала на организациите има средна статистическа връзка (Cramer's V: 0.467, $p < 0.05$). В по-детайлен аспект 10% от предприятията, които оповестяват данни за НИРД по СС и близо 63% от използващите МСС имат чуждестранно участие в капитала. Предходното е обяснимо със възможността за по-надежден и коректен финансово - икономически анализ с други предприятия, извършващи дейност на международния пазар.

При проверка на третата изследователска хипотеза изчислената емпирична характеристика (16.318) е по-голяма от теоретична характеристика (5.99), при избрана допустима грешка $\alpha = 0,05$ и степени на свобода $n = 2$ (виж фигура 3). Това ни дава основание да отхвърлим нулевата хипотеза и да приемем наличието на средна статистическа връзка между извършването на независим финансов одит от регистрирани одитори на отчетите и оповестяването на информация за НИРД в тях (Cramer's V: 0.338, $p < 0.05$). Предходното се потвърждава и от факта, че 70% от финансовите отчети на предприятията, които оповестяват данни за НИРД по СС и всички по МСС, са одитирани.

При съобразяване на нормативните изисквания на българския закон за счетоводството е направена класификация на предприятията под анализ на база техния размер – микро, малко, средно и голямо. Доказана е слаба статистическа връзка (Cramer's V: 0.230, $p < 0.05$) между размера и оповестяването на информация за НИРД (виж. Фигура 4). Въпреки, че в случая нулевата хипотеза се отхвърля (изчислената емпирична характеристика е 15.098 е по-голяма от теоретична характеристика 12.59, при избрана допустима грешка $\alpha = 0,05$ и степени на свобода $n = 6$) не са изпълнени всички условия за приложение на Хи квадрат – анализа (χ^2). Това е предпоставка да сме скептични към приемането на подобна зависимост. Прави впечатление, че всички големи предприятия, които отчитат числови данни за продукти от развойна дейност във финансовите си отчети, публикуват оповестявания за НИРД. Подобна е и тенденцията при микропредприятията. Само 70% от малките и средни предприятия, които отчитат продукти от развойна дейност публикуват пояснения за отчитането им.

**Фигура 3. Оповестени значими счетоводни политики относно
НИРД спрямо извършен одит на финансовите отчети,
кростабулация**

		Оповестени значими счетоводни политики или други описателни приложения за НИРД			общо
		Да	Не	Няма публикувани приложения към ГФО	
Анализираният отчет е одитиран от независим одитор	Да	14	42	17	73
	Не	4	28	38	70
общо		18	70	55	143

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	16,318 ^a	2	,000
Likelihood Ratio	16,865	2	,000
Linear-by-Linear Association	15,815	1	,000
N of Valid Cases	143		

a. 0 cells (,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 8,81.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,338	,000
	Cramer's V	,338	,000
N of Valid Cases		143	

Източник: автори изчисления, n=143

Фигура 4. Оповестени значими счетоводни политики относно НИРД спрямо размера на предприятията, кростабулация

		Оповестени значими счетоводни политики или други описателни приложения за НИРД			общо
		Да	Не	Няма публикувани приложения към ГФО	
Категория	Микро	3	28	34	65
предприятие	Малко	5	17	12	34
според Закона	Средно	6	15	5	26
за счетоводството	Голямо	4	10	4	18
общо		18	70	55	143

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,098 ^a	6	,020
Likelihood Ratio	15,905	6	,014
Linear-by-Linear Association	13,396	1	,000
N of Valid Cases	143		

a. 3 cells (25,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,27.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,325	,020
	Cramer's V	,230	,020
N of Valid Cases		143	

Източник: автори изчисления, n=143

Наличието на изведените статистически връзки и зависимости между разгледаните фактори и оповестяванията е предпоставка за необходимостта от по-задълбочено проучване относно публикуваните данни за НИРД във финансовите отчети на попадащите в извадката иновативни предприятия. В изпълнение на тази цел е подходящо и полезно да се направи анализ на съдържанието както на подлежащите на задължително оповестяване данни за НИРД, според изискванията на приложимите национални и международни счетоводни стандарти, така и на доброволно оповестената информация.

2.3. Анализ на съдържанието на задължителните и доброволни оповестявания за НИРД

Разгледано в по-тесен аспект всички иновативни организации, избрали за своя счетоводна база международните счетоводни стандарти оповестяват задължителната по МСС 38 информация относно НИРД (виж таблица 1). От гледна точка на допълнителните (доброволни) оповестявания 75% публикуват данни за критериите за признаване на нематериален ресурс, който е резултат от развойна дейност, като близо 35% оповестяват и отделните дейности, попадащи в обхвата на развойната фаза. Прилаганите подходи за първоначална оценка на продукти от развойна дейност е оповестена от близо 88%, а от близо 38% - прилаганият подход за последваща оценка на ресурсите. Еквивалентен е и процентът (38%) на предприятията, които оповестяват като допълнителна информация прилаганите счетоводни подходи за отчитане на последващите разходи, обезценката и амортизационната политика, свързани с актива. Обект на доброволно публикуване за близо 13% са данни за заетия с научни изследвания персонал, резултатите от дейността им, очакваните бъдещи инвестиции за НИРД и източника им за финансиране. 25% от предприятията, прилагащи МСС публикуват и допълнителна информация за научноизследователските им проекти, съдържаща предимно цели на проектите, резултати и партньорски институции.

Само 20% от организациите под анализ, които прилагат националните счетоводни стандарти оповестяват всички задължителни по СС 38 данни относно научноизследователската си и развойна дейност. От подлежащите на задължително оповестяване данни (виж таблица 1) 60% от организациите публикуват възприетия подход за определяне на първоначалната оценка на създаден в резултат на развойната дейност нематериален ресурс. 40% оповестяват възприетият подход за признаване на разходите за развитие като нематериален актив. 30% - общата сума на разходите за изследователска дейност за текущия период, а 20% - общата сума на разходите за развитие. Стойността на нематериалните активи, които са придобити през отчетния период в резултат на развойния процес е оповестена от 40% от организациите. Прави впечатление, че от всички предприятия, прилагащи националните счетоводни стандарти три доброволно оповестяват, че реализират НИРД проекти, без обаче да публикува каквато и да е допълнителна финансова или нефинансова информация, свързана със счетоводното признаване и отчитане на разходите. Също така три предприятия оповестяват числови данни за отчетени разходи за изследователска дейност, но отново няма публикувана информация за вида, предназначението, признаването и отчитането на тези разходи. Четири от предприятията, които оповестяват информация за НИРД добро-

волно публикуват допълнителни данни, като три от тях посочват повече информация за реализираните от тях изследователски проекти и амортизационната политика на създадени в резултат на развойната дейност нематериални ресурси. Две предприятия оповестяват прилагания подход за последващо оценяване и отчитане на последващите разходи във връзка с вътрешно създаден нематериален актив.

По-задълбоченият анализ на финансовите отчети на предприятията ни дава основание да потвърдим резултатите от предходни проучвания, че българските организации, прилагащи националните счетоводни стандарти оповестяват по-ограничена информация за НИРД (Петрова, Р., 2014). Нито едно от предприятията под анализ, оповестяващи данни за НИРД не подлежи на задължително законодателно изискване да съставя финансовите си отчети на базата на Международните счетоводни стандарти (Закон за счетоводството, 2019 г., чл. 34, ал. 2). В този контекст избраната база е на доброволен принцип, който може да се свърже с привличане на чуждестранни инвеститори.

Анализът на събраните данни от български иновативни организации потвърждава резултатите от предходни изследвания, че върху оповестяването на данни във финансовите отчети въздействие оказва вида и структурата на капитала, както и наличието на одитен контрол (Ponce, H. at al., 2016, p.14; Wallace, R. at al., 1994; Teixeira da Silva, S. at al., 2013, p. 400; Barako, D. at al., 2006; Георгиева, Д., 2018, с.109). Най-силна е статистическата връзка между наличието на одитен контрол и публикуваните описателни данни за НИРД във финансовите отчети на предприятията. На основата на „теорията на агентите“ обаче не следва да се пренебрегва и възможността одиторите също да повлияят в посока създаване на „асиметрична информация“ (Банкова, Д., 2018, с.5). Въпреки, че анализът подкрепя и наличието на причинно-следствена връзка между размера на организациите и публикуването на информация за НИРД, подобно крайно заключение не може да се приеме за напълно релевантно. Прави впечатление обаче, че съпоставителния анализ между задължителното и доброволно оповестяване на данни за НИРД е в превес към доброволното. В тази връзка близо 83% от организациите, които публикуват информация за методологията и подходите при признаване и отчитане на изследователски дейности и активи, резултат от развойната фаза, оповестяват допълнителна информация, но само около 56% са изцяло публикували задължителните по СС 38 и МСС 38 оповестявания. Това противоречи на идеята за еднакво ниво на оповестяване на задължителна информация от предприятия, прилагащи националните или международните счетоводни стандарти. В допълнение близо 23% от предприятията, чиито финансови отчети подлежат на независим финансов

одит и близо 26% от тези, в чиито капитал има чуждестранно участие, не публикуват разяснения и пояснения към финансовите си отчети.

Наличието на подобни негативни тенденции повдига въпросът защо българските иновативни предприятия се въздържат от публикуване на оповестявания към отчетите си. Отговорът на подобен въпрос може да се търси както в отношението на съставителите на отчетите към оповестяването на данни за НИРД, така и в тяхното разбиране за същността и значението на подобен вид дейности.

3. Проучване на отношението на счетоводители спрямо признаването, отчитането и оповестяването на научноизследователската и развойна дейност

С цел да се определи отношението и разбирането на счетоводителите към признаването и отчитането на НИРД, като елемент от дейността на предприятията, е проведено авторово анкетно проучване. На база апробиран пилотен въпросник е разработен окончателен такъв чрез използване на номинални и ординални измерителни скали, както и възможности за отворен отговор на респондентите. С оглед гарантиране на достоверността на проучването проведените анкети са онлайн, индивидуални и анонимни, като е посочено изискване за подаване на актуален адрес на електронна поща в началото на попълване на въпросника. За целите на разпространението на въпросника са използвани социални мрежи и специализирани онлайн форуми за счетоводители, електронни пощи за контакт със счетоводни организации, избрани на случаен принцип от интернет. Анкетното проучване е проведено през периода май-август 2019 г. Близо 22% от изпратените 228 бр. въпросници са попълнени и обработени от автора. Резултатите от обработката на анкетните карти са получени на базата на методите на математическата статистика.

От социално-демографска и професионална гледна точка 56% от отговорилите са от женски пол, 76% имат висше образование (степен магистър), 78% имат професионален опит в областта на счетоводството над 10 години, а 48% са главни счетоводители. На база предприятията, които респондентите представляват преобладават микропредприятията (54%), на които отговарящите предоставят счетоводни услуги. 88% от тях са нефинансови, съставлящи баланс. 24% от представляваните от анкетираните лица организации извършват научноизследователска и развойна дейност. От предходно посочените данни може да се направи заключение, че в по-голямата си част респондентите притежават необходимия житейски опит и образователна квалификация, за да могат коректно да отговорят на поставените в анкетната карта въпроси.

По-голямата част от респондентите (68%) обаче посочват, че представляваните от тях организации не изготвят и подават към НСИ нито справка за иновационната дейност, нито такава за научноизследователската и развойна дейност на предприятието. Прави впечатление, че 16% от респондентите отчитат, че представляваното от тях предприятие изготвя и подава само справка за научноизследователската и развойна дейност, докато 14% само справка за иновационната дейност. Двете справки обаче са свързани една с друга и представят една и съща дейност на предприятието в качествен и количествен аспект. Разминаването в данните може да се търси на база отговорите на въпроса „Защо предприятието не подава нито една от двете справки“? 75% от отговорилите на този въпрос посочват, че организацията не извършва научноизследователска дейност. 71% смятат, че то не създава иновативни продукти и услуги. Като причина за не изготвяне на справките за около 41% от отговорилите на въпроса респонденти се смята невъзможността коректно да се определи дали извършваната от организацията дейност попада в хипотезите на научноизследователска. 27% от анкетираните лица посочват, че представляваното от тях предприятие има научноизследователски проекти, но отчита разходите като текущи в съответствие с изискванията на стандартите. На база отговорите на респондентите е установено, че в над 50% от случаите главният счетоводител е лицето съставител на двете справки. Той е и съставителят на финансовите отчети и счетоводната политика на предприятието. В тази връзка неясното класифициране на дейността като научноизследователска или не от съставителя на елементите на отчета, може да се посочи за причина за не подаване на коректна информация към статистиката.

48% от отговорилите на анкетната карта са на мнение, че счетоводното отчитане на продукти от развойната дейност следва да се извърши на базата на селективната капитализация и според изискванията на приложимите стандарти. Като основни мотиви в отворения към анкетата въпрос те посочват невъзможността за доказване на икономически изгоди на актива по време на научноизследователската фаза, и съществуващият риск ресурсът да не премине във фазата на развойната дейност. Сравнително висок е процентът (44%) на лицата, които смятат за най-подходящ подходът на пълна капитализация на разходите през отчетния период, независимо от фазата на възникването им. Респондентите основно мотивират отговора си, че първичната цел при вътрешно създаден нематериален актив, резултат от НИРД, е разработката на ресурс, което предопределя очакваните икономически ползи от употребата му. Споделя се и виждането, че ако разработката на актива не стигне до фазата на развойната дейност, то всички капитализирани разходи могат да се отчетат като загуба за предприятието по съответния законодателен ред. В допълнение респондентите отчитат

продължителния процес по създаване на ресурса като фактор подкрепящ пълната капитализация. По този начин се смята, че това ще даде реална представа за себестойността на актива и справедливо ще бъдат начислявани последващите амортизационни разходи. За по-вярното и честно отчитане на подобни активи се обединяват 50% от анкетираните. 36% от респондентите посочват, че капитализацията на всички разходи в себестойността на вътрешно създаден нематериален актив ще доведе до редуциране на колебания в приходите и рентабилността на предприятието. Прави обаче впечатление, че според 40% от анкетираните пълната капитализация би довела до намаляване на инвестициите за НИРД и иновации, а според 32% това ще доведе до мотивиране на подобни дейности.

Мнозинството от респондентите (54%) се обединяват около мнението, че българските предприятия се въздържат от оповестяване на данни за НИРД, като същевременно посочват (56%), че капитализацията на всички разходи в себестойността на вътрешно създаден нематериален актив ще доведе до по-подробно оповестяване във финансовите отчети. Доброволното оповестяване на данни за НИРД няма въздействие върху постигането на определена ефективност върху дейността на предприятието в сравнение с предходен отчетен период. Подобно е мнението на 42% от анкетираните лица, докато за 40% въздействието е положително. Респондентите (60%) посочват, че оповестяването на повече данни за НИРД има положително въздействие за постигане на определени прогнозни данни за целите на инвестиционния анализ, но само според 24% то има подобно влияние върху привличането на инвестиции за научни изследвания. Въпреки, че анализът на данните сочи, че за мнозинството от анкетираните публикуването на подробна информация за научноизследователската и развойна дейност на предприятието оказва положителен ефект върху достоверността на финансовите отчети (54%) и престижа на организацията (46%), то не оказва влияние върху изграждането на конкурентни предимства (24%) и постигане на желана от мениджмънта печалба (48%).

Върху оповестената от предприятията информация относно НИРД влияние оказват множество фактори на външната и вътрешна среда (Nekhili, M. at al., 2016; Archambault, J. & Archambault, M., 2003; Francis, J. at al., 2005; Teixeira da Silva, S. at al., 2007). Без претенции за всеобхватен анализ обект на изследване в анкетното проучване е въздействието на големината на предприятието, наличието на чуждестранно участие в капитала на организацията, извършването на независим финансов одит на отчетите, и избраната счетоводна база. Като причина за подобен избор може да се посочи авторовата цел за извършване на съпоставителен анализ с предходно проучените финансови отчети на иновативни предприятия. Допълнителни фактори,

обект на изследване на база литературния обзор са задълженията и счетоводната печалба, като имащи съществено въздействие върху нивото на оповестяване (Teixeira da Silva, S. at al., 2013, с. 399-400). Факторите, които оказват въздействие върху публикуването на данни за НИРД във финансовите отчети на предприятията, по мнение на респондентите, са големината на предприятието (38%), изискването за извършване на независим финансов одит (38%), избраните от организацията счетоводни стандарти (32%) и наличието на чуждестранно участие в капитала (20%). Като фактори, които не оказват влияние са посочени – размера на задълженията (96%) и размера на счетоводната печалба (90%) на предприятията.

В съдържателен аспект респондентите смятат, че оповестените данни следва да съдържат информация за видовете дейности, които се определят като изследователски (70%), видовете дейности, които предприятието определя като развойни (58%), момента от който започва капитализацията на разходите (58%), данни за изпълняваните изследователски проекти (44%), както и видовете нематериални ресурси, които са резултат от дейността на организацията (66%). Идентифицирането на научноизследователската и на развойната дейност като елемент на оповестяванията не следва да се възприема като информация, която може да навреди на предприятието, а по-скоро като възможност за повишаване на репутацията му, базирана на надеждност, пълнота и достоверност на данните. Определянето на разходите, които биха могли да се отчетат като научноизследователски и развойни (за развитие) пряко зависи от вида и предмета на извършваната от организацията дейност, както и от продължителността на отделните фази на иновационния процес. То обаче е от основно значение за определяне на момента, от който следва да започне капитализирането на изразходваните средства. Въпреки мнението, че организациите следва да публикуват данни за инвестираните средства в изследователски проекти (60%) и развойна дейност (56%), детайлна разбивка на разходите по видове дейност (фундаментални, приложни, научни) не е необходима. Участващите в проучването лица (68%) отчитат, че мениджърския апарат оказва влияние върху вида на оповестените данни за НИРД във финансовите отчети на организациите, като за 34% степента на въздействие е висока.

4. Въпроси за дискусия

Липсата на репрезентативност поради малкия брой на отговорилите се отчита от автора като основно ограничение на проучването. Допълнително ограничение е и сравнително малкият брой на лицата попълнили анкетната карта, които изготвят и подават към НСИ справка за иновационната дейност и/или справка за научноизследователската

и развойна дейност. Поради посочените причини статистически връзки и зависимости не могат да бъдат надеждно анализирани. Въпреки това данните от анкетното проучване са предпоставка за последващи анализи по проблема на база следните заключения:

Първо, отношението на по-голямата част от счетоводителите взели участие в проучването спрямо оповестяването на данни за НИРД във финансовите отчети на предприятията е положително. Те смятат, че това ще доведе до повишаване на достоверността на отчетите, престижа на организацията и ще подобри инвестиционния анализ. Това обаче противоречи на резултатите от публикуваната информация за НИРД в анализирания финансови отчети. Липсата на съществени оповестявания за развойната дейност на проучените предприятия спрямо отчетното мнение на респондентите може да се обясни с посоченото от анкетираните лица влияние на управленския апарат върху публикуваните данни. Тези резултати подкрепят мнението на Cheng, J. & J. Zhao (2018), че мениджърският апарат въздейства върху оповестената информация за НИРД. Това обаче не обяснява липсата на публикувани приложения към финансовите отчети на анализирания предприятия, както и ниското ниво на задължително оповестени данни.

Второ, по-голямата част от анкетираните лица посочват главният счетоводител като лицето, което изготвя и подава справката за иновационната дейност и тази за НИРД към НСИ. В същото време 41% от отговорилите посочват, че не подаването на двете справки от страна на организацията, които представляват се дължи на невъзможността коректно да определят дали реално се извършва научноизследователска и развойна дейност. Законодателно изискване е в случай, че не може да се разграничи фазата на научноизследователската дейност от фазата на развойната дейност на вътрешен проект за създаване на нематериален актив, разходите да се третират все едно, че те са били направени само във фазата на научноизследователската дейност (тоест отчитат се текущо). Това може да се сметне за предпоставка за некоректно отчитане на НИРД, което рефлектира и върху оповестените данни в областта. Подобна хипотеза може да се подкрепи и с факта, че в част от анализирания финансови отчети са оповестени числови данни за разходи за научни изследвания, без към тях да има публикувани необходимите оповестявания. На тази база може да се повдигне въпросът доколко подаваните към статистиката справки са достоверни, а от там и подаваната към национални и международни бази данни информация за иновационния потенциал и развитие на България.

Трето, сравнително еднакъв е процентът на респондентите, които подкрепят текущо прилагания подход за счетоводно отчитане на вътрешно създаден нематериален актив спрямо тези, които подкрепят пълната капитализация. Над половината от анкетираните счетоводи-

тели посочват, че пълната капитализация ще доведе до по-подробно оповестяване на информация за НИРД, което подкрепя и изследванията на Nekhili, M. at al. (2016).

Четвърто, по-голямата част от респондентите посочват данни, имащи допълнителен характер, като такива които следва да се въведат в подлежащата на оповестяване информация към финансовите отчети на организациите, в частта НИРД и вътрешно създадени нематериални активи. Това не може да се възприеме като причина, обясняваща липсата на подлежащите на задължително оповестяване данни за НИРД в анализирания отчети на български иновативни предприятия. Въпреки това следва да се повдигне въпросът доколко респондентите придават по-голямо значение на задължителното оповестяване за НИРД спрямо доброволното? Също така при един съпоставителен анализ на съдържанието на допълнително оповестените данни във финансовите отчети на проучените предприятия и посочената от анализирания лица информация за публикуване се открояват съществени различия. Приоритетно посочените от респондентите информация за детайлно класифициране на дейностите като научноизследователски и развойни, както и моментът от който започва капитализацията на разходите не са обект на оповестяване в анализирания отчети. Подходящо и полезно е да се направи по-задълбочено проучване на причините, поради които счетоводният персонал оповестява или не информация за НИРД, която счита за съществена.

Заклучение

Резултатите от настоящото проучване подкрепят предходни изследвания в областта, потвърждавайки ниското ниво на оповестяване на данни за НИРД във финансовите отчети на български иновативни предприятия, прилагачи националните счетоводни стандарти. Анализът на публикувани финансови отчети на иновативни предприятия обаче е показателен и за преобладаваща липса на задължителната за оповестяване по стандарт информация спрямо доброволната такава. Наличието на подобна тенденция е подкрепено и от анализа на анкетните карти на взелите участие в проучването респонденти.

Въпреки, че на основата на данните от проучването, избраната счетоводна база има слаба статистическа връзка с оповестяването на информация за НИРД, тя оказва причинно-следствена зависимост за невъзможността за коректна сравнимост на икономическата и финансова информация за НИРД в отчетите на предприятията. Това е обяснимо с липсата на хармонизация между международните и национални стандарти, водещо до погрешни методики на представяне на данни за НИРД във финансовите отчети на предприятията. В този контекст е отчетена и средна статистическа връзка между избраната

от предприятието счетоводна база и наличието на чуждестранно участие в капитала на организациите.

Отчетената средна статистическа връзка между оповестяването на информация и наличието на одитен контрол върху данните във финансовите отчети обаче не обяснява открояващата се негативна практика за непълно публикуване на задължителните и доброволни сведения към отчетите. Поради своите ограничения настоящето изследване не анализира наличието на причинно-следствена зависимост между отношението на одиторите към подобни данни и тяхното оповестяване, но дава насоки за мнението на счетоводния персонал спрямо чувствителността на информацията за НИРД. Не следва да се забравя и факта, че одиторите изразяват мнение по отчетите, но първично счетоводният персонал изготвя информацията подлежаща на одит, вкл. и приложенията към отчетите. Анализът на анкетните карти обаче е показателен за липса на задълбочено разбиране на респондентите спрямо същността на научноизследователската и развойна дейност и „мълчаливо“ подкрепяне на текущата практика за не оповестяване на подобна информация.

Проучването на финансовите отчети на български иновативни предприятия подкрепя идеята на специалисти в областта, че съществува връзка между размера на предприятието и оповестените данни за НИРД. Не се подкрепя обаче твърдението, че големите предприятия оповестяват повече данни. Анализиранияте отчети са показателни за високо ниво на оповестяване на подобна информация и от микропредприятията. Това може да се обясни с оперативните и стратегически цели на подобни организации да се утвърдят на пазара. Подобна хипотеза не би могла да се потвърди или отрече, на база данните от настоящето изследване. Прави впечатление обаче, че по мнение на респондентите - счетоводители, няма връзка между оповестената информация за НИРД и изграждането на конкуренти предимства за предприятията.

Наличието на изведените заключения от разработката могат да се обяснят с факта, че българските предприятия не разработват високо технологични иновации, а приоритетно насочват своите научноизследователски дейности в посока създаване на инкрементални продукти или процесни новости. На настоящия етап държавната политика е фокусирана към извършване на данъчни проверки, като се пренебрегват оповестяванията за НИРД като фактор, който може да окаже положително въздействие върху иновационния потенциал на страната ни. Подобно е и отношението на счетоводния персонал, чиито фокус е насочен към изпълнение на предимно данъчно-административни функции и задачи. В контекста на текущото глобално технологично развитие не публикуването на задължителната информация за науч-

ноизследователската дейност на иновативни предприятия може да подложи под съмнение верността на посочените в отчета данни.

Цитирана литература (Библиография)

- Abeyssekera, I. (2006). The project of intellectual capital disclosure: Researching the research, *Journal of Intellectual Capital*, vol. 7, n. 1: 61–77.
- Alves, M. C. G., Antunes, E. C. (2010). A Implementação das Normas Internacionais de Contabilidade na Europa—Um Estudo Comparativo. Retrieved October 28, 2019, from https://www.researchgate.net/publication/46464642_A_Implementacao_das_Normas_Internacionais_de_Contabilidade_na_Europa_-_Um_Estudo_Comparativo.
- Amaral, C. X. (2001). Processo de harmonização contabilística internacional: Tendências actuais. *Gestão e Desenvolvimento*, 10, 33–58. Retrieved October 28, 2019, from <https://repositorio-ucp.pre.rcaap.pt/handle/10400.14/8837?locale=en>.
- Archambault, J., Archambault, M. (2003). A multinational test of determinants of corporate disclosure, *The International Journal of Accounting*, vol. 38, n. 2: 173–194.
- Barako, D. G., Hancock, P., Izan, H. Y. (2006). Relationship between corporate governance attributes and voluntary disclosures in annual reports: the Kenyan experience, *Financial Reporting, Regulation and Governance*, vol. 5, n. 1: 1-26.
- Bauwhede, H., Willekens, M. (2008). Disclosure on corporate governance in the European Union, *Corporate Governance: An International Review*, vol. 16, n. 2: 101–115.
- Bean, L., Jarnagin, B. (2001). Intangible asset accounting: How do worldwide rules differ?, *The journal of corporate accounting & finance*, 13(1), 55–65.
- Beretta, S., Bozzolan, S. (2008). Quantity versus quality: the case of forward looking disclosure, *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, vol. 23, n. 3: 333–375.
- Callimacy, A., Landry, S. (2003). The effect of management incentives and cross-listing status on the accounting treatment of R&D spending, *The Journal Of International Accounting, Audit and Taxation*, vol. 12, n. 2: 131-152.
- Cazavan-Jeny, A., Jeanjean, T. (2003). Value relevance of R&D reporting: a signalling interpretation. Working paper 2003-12 CEREG University Paris IX Dauphine, France.
- Chalmers, K., Godfrey, J. M. (2004). Reputation costs: The impetus for voluntary derivative financial instruments reporting, *Accounting, organizations and society*, 29(2), 95–125.
- Cheng, J., Zhao, J. (2018). Research on the relationship between R&D textual disclosure and profitability, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol. 281, Atlantis press: 405-410.

- Damodaran, A. (1999). Research and Development Expenses: Implications for Profitability Measurement and Valuation, NYU, Working Paper No. FIN-99-024. <https://ssrn.com/abstract=1297092>, last access on: 15.11.2019.
- Das, A., Kumar, V., Kumar, U., Haldar, R. (2009). Impact of R&D expenditure on financial performance: a study of Canadian IT firms, ASAC, Niagara Falls, Ontario.
- Entwistle, G. (1999). Exploring the R&D disclosure environment, *Accounting Horizons*, vol. 13, n. 4: 323-342.
- European innovation scoreboard (2018). https://ec.europa.eu/growth/content/european-innovation-scoreboard-2018-europe-must-deepen-its-innovation-edge_en, last access on: 15.11.2019.
- Francis, J., Khurana, I., Pereira, R. (2005). Disclosure incentives and effects on costs of capital around the world, *The Accounting Review*, vol. 80, n. 4: 1125–1162.
- Gelb, D. S. (2002). Intangible assets and firms' disclosures: An empirical investigation, *Journal of business finance & accounting*, 29(3–4), 457–476.
- Gerpott, T. J., Thomas, S. E., Hoffmann, A. P. (2008). Intangible asset disclosure in the telecommunications industry, *Journal of intellectual capital*, 9(1), 37–61.
- Guidara, R., Boujelbene, Y. (2014). R&D-based earnings management and accounting performance motivation, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and management sciences*, vol. 4, n.2: 81–93.
- Hossain, M. (2008). The extent of disclosure in annual reports of banking companies: The case of India, *European journal of scientific research*, 23(4), 659–680.
- Hsiao-Tang H., Huichi, H. (2018). Peer R&D disclosure and corporate innovation: Evidence from U.S. cross-listed firms. Retrieved August 29, 2019, from <https://pdfs.semanticscholar.org/96d8/28a6f133c194472b3abcd86abc47c2c9d3c2.pdf>.
- Jones, D. (2007). Voluntary disclosure in R&D-intensive industries, *Contemporary Accounting Research*, 24(2), 489–522.
- Jones, S., Higgins, A. D. (2006). Australia's switch to international financial reporting standards: A perspective from account preparers, *Accounting and finance*, 46(4), 629–652.
- Lev, B., Sougiannis, T. (1996). The capitalization, amortization, and value-relevance of R&D, *Journal of Accounting and Economics*, vol. 21:107–138.
- Merkley, K. (2014). Narrative disclosure and earnings performance: evidence from R&D disclosures, *The Accounting Review*, vol. 89, n. 2: 725–757.
- Mohd, E. (2005). Accounting for Software Development Costs and Information Asymmetry, *The Accounting Review*, vol. 80, n. 4: 1211–1231.
- Nekhili M., Boubaker, S., Lakhali, F. (2012). Ownership structure, R&D voluntary disclosure and market value of firms: the French case, *International Journal of Business*, vol. 17, n. 2: 126–140.

- Nekhili, M., Hussainey, K., Cheffi, W., Chitoui, T., Tchakoute-Tchuigoua, H. (2016). R&D narrative disclosure, corporate governance and market value: evidence from France, *The Journal of Applied Business Research*, vol. 32, n. 1: 111-126.
- Nobes, C., Parker, R. (2008). *Comparative international accounting*, London: Prentice Hall.
- Oliveira, L., Rodrigues, L., Craig, R. (2006). Firm-specific determinants of intangibles reporting: evidence from the Portuguese stock market, *Journal of human resource costing & accounting*, 10(1), 11–33
- Patelli, L., Prencipe, A. (2007). The relationship between voluntary disclosure and independent directors in the presence of a dominant shareholder, *European Accounting Review*, 16(1), 5–33.
- Persson, A., Karen, F. (2011). Capitalization and the income smoothing hypothesis – a study of swedish listed companies. Retrieved August 29, 2019, from <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:427182/FULLTEXT01.pdf>.
- Ponce, H., E. Hlaciuc, D. Mateş, Măciucă, G. (2016). Empirical Study of Financial Disclosure Compliance with IFRS: Evidence from listed Romanian Companies, *Journal of Accounting and Auditing: Research & Practice*, vol. 2016.
- Stolowy, H., Cazavan-Jeny, A. (2001). International accounting disharmony: the case of intangibles, *Accounting, auditing & accountability journal*, 14(4), 477–497.
- Tami, D., Brigitte, E., Wolfgang, S., Leif, S. (2015). Research and development, uncertainty, and analysts' forecasts: the case of IAS 38, *Journal of International Financial Management & Accounting*, vol. 26, n. 3: 257-302.
- Teixeira Da Silva, S., A. Morais, Curto, J. (2013). Disclosure of R&D activities, *Global Business Perspectives*, 1(4), 391–417.
- Teoh, S. H., Hwang, C. Y. (1991). Nondisclosure and adverse disclosure as signals of firm value, *The Review of Financial Studies*, vol. 4, n. 2: 283-313.
- VanderPal, G. (2015). Impact of R&D Expenses and Corporate Financial Performance, *Journal of Accounting and Finance*, vol. 15, n. 7: 135 – 149.
- Wallace, R., Naser, K., Mora, A. (1994). The relationship between the comprehensiveness of corporate annual reports and firm specific characteristics in Spain, *Accounting and Business Research*, vol. 25, n. 97: 41–53.
- Walther, L., Trickland, S. (2002). R&D accounting: a new millennium approach, *Management Accounting Quarterly*, vol. 3, n. 4: 1-6.
- Yalamov, T., Georgieva, T., Georgieva, R., Galev, T., Gancheva, N., Koleva, F., Marinova, D., Vladova, M., Tchonkova, D., Tsaneva, M. (2018). *Innovation.BG, Smart Policies for Innovation Growth*, ARC FUND, Sofia.

- Zakari, M., Saidu, S. (2017). The impact of accounting treatment of research and development costs: evidence from Chemring Group Plc., *International Journal of Accounting, Finance and Risk Management*, vol. 2, n. 3: 92-97.
- Банкова, Д. (2018). Методологически проблеми на системата за контрол на качество в одиторските дружества, достъпно на: <https://www.ides.bg/media/1667/2018-diana-bankova-1.pdf>, последно посещение на 07.11.2019.
- Банкова, Д. (2019). Методологически аспекти на публичния надзор върху одиторската професия, ИК - УСС, София.
- Георгиева, Д. (2018). Дълготрайните материални и нематериални активи, и стоково-материалните запаси като елементи на счетоводната политика на хотели в България, *Социално-икономически анализи* 10 (2), Велико Търново, с. 103-111.
- Георгиева, Т. (2013). Източници на иновативен растеж – национални измерения, *Balkan Publishing Company Ltd.*, София.
- Закон за счетоводството, Обн. ДВ. бр.95 от 2015г., изм. и доп. ДВ. бр.37 от 2019г.
- МСС 8 “Счетоводна политика, промени в счетоводните приблизителни оценки и грешки“, Регламент (ЕО) № 1126/2008 на Комисията от 2008 г., посл.изм. и допъл. Регламент (ЕО) № 70/2009 на Комисията от 23 януари 2009 г.
- МСС 38 „Нематериални активи“, приет с регламент (ЕО) № 1126/2008 на Комисията от 2008 г., посл. изм и допъл. Регламент (ЕС) 2017/1986 на Комисията от 31.10.2017 г..
- СС 9 „Отчитане на разходите за изследователска и развойна дейност, приет с ПМС № 65 от 1998 г.; обн. ДВ, бр. 36 от 1998 г.
- СС 38 „Нематериални активи“, Обн. ДВ. бр.30 от 2005г., посл.изм. и допъл. ДВ. бр.86 от 2007г.
- Петрова, Р. (2014). Счетоводно отчитане на нематериалните активи във фармацевтичните предприятия, достъпно на: <https://old.ue-varna.bg/Uploads/nir@ue-varna.bg/Научна%20дейност/AVTOREFERAT%20RENI%20PETROV A%202014.pdf>, последно посещение на 07.11.2019.
- Пожаревска, Р., Сн. Башева. (2019). Счетоводно представяне на резултатите от иновационните дейности - актуални проблеми, *Иновации и предприемачество в образованието и бизнеса*, МВБУ, Ботевград.